

Magyar félhomály

Mozdíthatatlannak látszó diktatúrában telt el az életem első fele, az ötvenes évek Romániájában voltam gyermek, a hatvanas években kamasz, majd a hetvenes és nyolcvanas években számos nemzedéktársamhoz hasonlóan reménykedő, lázongó, folyton szervezkedő fiatalember. A reményre szükség van a túléléshez, ezt tudjuk mindannyian, de egyébként már-már hiábavalónak tűnt valamilyen változásban reménykedni, hiszen egy konszolidált rendszerben nemcsak a múlt vagy a jelen, hanem a jövő is a hatalmon levők akaratának engedelmeskedik, ők mindig tudják, hogy mi volt, mi van, és azt is eleve eldöntik, hogy mi lesz. Nem titkolják el előlünk a jövőt, éppen ellenkezőleg, nap mint nap tudomásunkra hozzák, hogy minden a tervek szerint alakul. Ha belegondolok, az ötvenes évek elejétől majdnem négy évtizeden át, egészen 1989 decemberéig talán egy vagy két történelminek is mondható pillanat volt, amikor az hihették az erdélyi magyarok is, hogy változik a világ, 1956-ban, majd 1968-ban. Nem változott, de a pislákoló remény néhány napra vagy hétre fellángolt mindkét alkalommal. Nem is csak remény, hanem hit volt ez inkább. Hit egy rendszerváltásban vagy rendszerváltozásban és számunkra ugyanakkor egy másfajta magyar–magyar együttlétben. Kellett remélni, kellett hinni, de mindannyian tudtuk, hogy a jövőnket nem mi alakítjuk, mások kezében van a kenyér és a kés. Bizonyosságok közepette éltünk, de ezeket a bizonyosságokat mások találták ki, mások erőltették ránk, akár tetszett, akár nem. Igen, a mostani, egyre pontosabb időjárás-prognózisoknál is megbízhatóbban lehetett tudni akkoriban, hogy mi lesz holnap vagy holnapután, de egy diktatúrában nincsen szörnyűbb, mint az a tudat, hogy akárcsak eddig, ezután is ki leszünk szolgáltatva a hatalom kénye-kedvének.

Aztán 1989-ben kiderült, hogy lehetséges a változás ebben a sokáig szinte moccanatlan térségben is, egész Kelet-Európában és a Balkánon. Megváltozik a világ, lelkendeztünk, és valóban megváltozott Erdélyben is, bár lassabban, mint ahogy az elején gondoltuk. Egy idő után ismét kiszámítható lett a jövő, de egészen másképpen, nem úgy, mint a diktatúrákban, nem a kevesek elmeszüleményeként, hanem egy társadalmi elvárás szerint. Mi több, néhány év elteltével már az erdélyi magyarok is beleszólhattak saját jelenükbe vagy jövőjükbe, és ezzel egyidejűleg itt-ott a múltjukat is láthatóvá tették megint. Nehéz volt, de azt kell mondanom, mégis fellelkesített mindannyiunkat, hogy egy közösen megtervezett és irányított változás részesei lehetünk: közelebb a demokráciához, közelebb Magyarországhoz, közelebb Európához. Sokat vitáztunk egymással mi, magyarok is, de nem arról, hogy milyen is legyen a jövő, legfeljebb arról, hogy miképpen kell eljutni oda.

Most pedig, harmincvalahány év múltán ismét attól kell félnünk, hogy nem tőlünk függ, mi lesz holnap. Sűrűsödnek a nem kívánt prognózisok: mától minden megváltozik. Ilyen volt 2001. szeptember 11., amikor tényleg sok

minden megváltozott a világon, aztán egy idő után jött a koronavírus-járvány, attól is teljesen más lett az életünk, most meg Oroszország Ukrajna elleni agressziója változtatja meg egyszer s mindenkorra Európát és a világot. Nagyon rossz volt a kommunista diktatúra bizonyosságai között élni. Jó volt viszont a Nyugathoz közelítő, a nemzetek közti békességet ígérő, a közös Európát építő munkában részt venni, jó volt egy ilyen jövő bizonyosságában hinni. És most megint szörnyű látni, hogy kiütötték vagy kiütni készülnek kezünkől a jövőt. Ha jobban meggondolom, ebben a pillanatban talán lehet hitelesen írni arról, ami most van, de szinte lehetetlen prognózist készíteni akár rövid távon is. Március közepén vagyunk, amikor papírra vetem ezt a szöveget, a közelgő magyarországi választás eredményét is nehéz megjósolni, de elsősorban nem erre gondolok most, hanem a háború előreláthatatlan következményeire. Ennek ellenére megkockáztatom én is, amit mind többen hangoztatnak, hogy talán az utóbbi évtized egyre gyengülő európai együttműködése, ezen belül Kelet-Közép-Európa integrációja ismét erősödni fog. Ez egyébként már látszik is, mert azok a nemzetállami álmokat dédelgető NATO- és EU-tagállamok is megint beálltak a sorba, amelyek mostanában szándékosan gyengíteni próbálták az európai szolidaritást, bár egyikük-másikuk továbbra sem túl nagy meggyőződéssel teszi ezt.

Egyvalamiben mindenképpen meg-egyezhethetünk: tényleg más lesz a világ. Hogy milyen? Ismétlem, jövőkép-deficit van világszerte, és talán az a legszörnyűbb, hogy nem nagyon lehet jóslatokba bocsátkozni. De a magyar–magyar kapcsolatok lehetséges változásáról mégis beszélni szeretnék, annál is inkább, mert egy ideje tényleg válaszút előtt állunk, nem az orosz–ukrán háború miatt, hanem mert már évekkel ezelőtt egyértelműen szembekerült két koncepció a nemzeti integrációról, az utódállamok magyar közösségeinek és Magyarországnak a viszonyáról. Úgy éreztem, egy patetikus, folytonos érzelmi kielégülést nyújtó, de hosszú távon előreláthatóan kudarcos nemzetpolitikai elképzelés kezd felülkerekedni például Erdély és Magyarország kapcsolatában, szemben azzal a koncepcióval, amelyet a kilencvenes években és a kétezres évek elején az erdélyi magyar politikusok kidolgoztak, és valamilyen mértékben érvényesíteni tudtak, egyébként egyetértésben az akkori jobb- vagy baloldali, az európai és euroatlanti integrációt maradéktalanul támogató magyar kormányokkal. Sajnos, rég elmúlt ez az egyetértés, most pedig a huszonegyedik órában vagyunk. Vagy sikerül tisztáznunk, hogy mit akarunk Erdéllyel és az erdélyi magyarokkal, vagy visszafordíthatatlanná válik az a rosszul értelmezett, a politikai kampánycélokhoz folyamatosan alárendelt nemzetpolitika, amely a mi esetünkben előbb-utóbb Erdély kiürítéséhez fog vezetni. Súlyos kijelentés, tudom, de ez az igazság. Hiszen Erdélyt mint Magyarországhoz tartozó régiót már réges-rég elvesztettük, ezt Romsics Ignác igen pontosan adatolta kitűnő, elgondolkoztató és elkeserítő könyvében (*Erdély elvesztése*), de ha nem tisztázzuk, hogy mit akarunk az erdélyi magyarokkal, akkor viszonylag rövid idő alatt ki is ürítjük Erdélyt. (Ha valaki nem hiszi, hogy ilyesmi bekövetkezhet, olvasson utána az erdélyi századik századi történetének.) A magyarországi politika elkeserítő megosztottsága és rövidlátása, amikor Erdélyről vagy az erdélyiekről van szó, sajnos, növeli ezt

a bizonytalanságot. Üres demagógia az egyik oldalon, szégyenlős elfordulás vagy dühös visszautasítás a másik oldalon, mondhatnám leegyszerűsítve. De ez a viszony talán ennél bonyolultabb, és ha képesek lennénk legalább egy asztalhoz leülni és tisztázni, hogy miért nincs közös stratégiánk, akkor esetleg mégis juthatnánk egyről kettőre. A kerete tulajdonképpen meglenne egy ilyen közös stratégia kialakításának, akár a Magyar Állandó Értekezlet, akár a Kárpát-medencei Magyar Képviselők Fóruma alkalmas lehetne erre, csak hogy a kormány vagy a kormánypárt nyilvánvalóan ezeket az intézményeket is a saját nemzetpolitikai koncepciójának a megerősítésére használja, nem pedig vitafórumként. Az utóbbi időben pedig egy-egy ilyen ülés, legalábbis kívülről nézve, csupán ünnepi összesereglés, semmi több. Holott egy olyan vitában, ahol nem a határon túliak szavazatainak megszerzése a cél, valóban közelebb lehetne kerülni a konszenzushoz arról, hogy mi van, mi lesz az erdélyiekkel, illetve más határon túli közösségekkel. Én most elsősorban az erdélyiekről tudok beszélni, nemcsak azért, mert ez a legnagyobb és ezáltal lehetőségeiben a legönállóbb magyar közösség Magyarország határain kívül, hanem mert a velünk kapcsolatos magyarországi közbeszédben fedezhetők fel a legkönnyebben a NER-nek nevezett konzervatív jövőkép súlyos ellentmondásai és ezzel szemben a baloldali vagy liberális pártok folyamatos tanácsatlansága is. Egyik oldalon hangos szeretet, afféle „Édes Erdély, itt vagyunk” és a valóban jelentősen megnövelt, de lehetőleg az erdélyi kettős állampolgárok szavazataira is átváltható támogatás, a másik oldalon pedig legjobb esetben zavart hallgatás vagy olykor szintén hangos méltatlankodás az immár Budapestén kenyérbe esett erdélyiek szolgálékúsége miatt.

Nos, úgy vélem, ez a baj: hogy csakis erkölcsi kérdésként beszélünk arról, ami nehéz politikai probléma, és Damoklész kardjaként függ az erdélyiek és magyarországiak feje fölött. A morális megítélésre szükség van persze, és hát sokan találatnak könnyűnek ezen a mérlegen, de ez nem attól függ, hogy ki honnan érkezett Budapestre, hiszen mindenki maga felelős a romlandóságáért, ezt sem ő, sem mások nem háríthatják a kisebb-nagyobb közösségekre, esetünkben Erdélyre vagy netán a Székelyföldre. Meg aztán nem is hasznos így szemlélni Erdélyt, mert akkor hamar kiderülhet, hogy baloldalon valóban nincs mit kezdeni azokkal, akiknek nyolcvan-kilencven százaléka állítólag a jobboldalra szokott szavazni. Igaz, nem minden erdélyi magyar kettős állampolgár, de azt hiszem, egyetérthetünk, hogy állampolgárságtól függetlenül a nagy többség Erdélyben eléggé egyoldalúan ítéli meg a magyarországi politikát. Jogosnak tűnhet tehát az elutasítás azok részéről, akiknek nem jut ebből a szimpátiából, mégis úgy vélem, jobb lenne végiggondolnunk, mi történt, mi történik a magyar–magyar viszonyban mostanában. Mert hát az imént utaltam rá, hogy milyen kártékony lehet a sommás ítélkezés. Sok rossz erdélyi, néhány jó erdélyi, és fordítva. Maradjunk annyiban, hogy van választék jókból és rosszakból itt is, ott is. Van, amiből válogatni. De ennek ellenére, készséggel elfogadom, mégsem az a megoldás, hogy egybemossuk azokat a különbségeket, amelyeket nemcsak az utóbbi évszázad, hanem tényleg egy évezredek történelem alakított ki ezekben a magyar közösségekben. Egy nemzethez tartozunk, ám különbö-

zünk is egymástól még a határon túl is, erdélyiek, felvidékiek, délvidékiek, kárpátaljaiak, akikre ma egyébként a leginkább kellene vigyázni. Más-más helyzetben vagyunk, más-más történelmi tapasztalattal. Lehet jövőképet építeni erre a különbözősége, ahogy Kós Károly tette Trianon után, 1921-es kiáltványában (*Kiáltó Szó*): [...] *mi nem az egységes magyarságból elszakasztott egyszerű lélekszám vagyunk, de külön történelmi egység ezer esztendő óta, saját, külön erdélyi öntudattal, önálló kultúrával, önérzettel. Tudtunk számolni minden helyzettel, tudtunk kormányozni és tudtunk nehéz vereségek után talpra állani. Erőnket ösmerjük, nem becsüljük azt túl, de nem is kicsinyeljük: sokszor próbáltuk, mennyit bírunk. Mi, kétmillió dolgozó, adózó, anyagi és kultúrértékeket produkáló polgár felséges erőgyarapodása vagyunk Romániának. De mi, kétmillió nem dolgozó, improduktív, gyűlölködő, alatomos belső ellenség: borzalmas rákfeneje vagyunk Romániának. Nyíltan és őszintén valljuk azonban: inkább vagyunk lojálisak, mint rebellisek, inkább építők, mint rombolók, inkább nyílt barátok, mint titkos ellenségek. De azzal a feltétellel, ha megadatik számunkra az új keretek között az a minimum, melyet mi nemzeti kultúránk, ősi szokásaink, faji öntudatunk, szociális érzésünk, gazdasági fejlődésünk szempontjából ezeresztendő múltunk tanulságaképpen nélkülözhetetlennek tudunk.*

De nemcsak ilyen romantikus pátosszal, hanem halálos sértettséggel is lehet beszélni erről az erdélyi másságról, mint például a regényírónak szerintem nem elsősorú, ám pamfletíróként egészen kivételes tehetségű Tolnai Lajos *A sötét világ* című önéletrajzi regényében. Könyörtelen képet ad a tizenkilencedik század második felének Erdélyéről és arról a Marosvásárhelyről, ahonnan másfél évtizedes lelkészi szolgálat után engesztelhetetlen haraggal tért vissza Magyarországra, viszont ez a harag talán abban is segítette, hogy néhol már Zola naturalizmusát megelőlegező könyörtelenséggel írja le a saját múltjába merült, rangkóros Erdélyt. Összeférhetetlen ember lehetett, de pamfletírónak ez bizony hasznos tulajdonság. Erdélybe érkezésekor a fogadására szervezett ünnepeken fut össze egy ugyancsak vitriolos őszinteségű orvossal: [...] *mi itt a török, német, oláh és magyar bordában valahogy igen különös szövetté verődtünk. Minket százados történetünk arra utalt, hogy gonoszul ébren legyünk. Ma a törököt csaljuk meg, holnap az oláh hospodályt szedjük rá, majd meg a szásznak járunk túl az eszén. Ez a borzasztó köntörfalazás rettenetes emberekké tett bennünket. És mégis fog majd közöttünk találni rendkívüli jellemeket is, kik a római karakterek legdicsőbbjei mellé tehetők. Csak figyeljen. Ez a föld a Bethlen Gáborokat is megtermi, a Cincinnatusokat is a Coriolanok mellett.*

Nem új keletű kérdés hát, hogy milyenek is az erdélyiek, és hogy a történelem nemcsak külön tapasztalatokat, hanem külön társadalmi magatartásmintákat is adott vagy adhatott nekünk, miközben azt sem kellene elfelejteni, hogy a hosszú-hosszú különlet alatt ugyanúgy magyarok maradtunk, mint a magyarországiak, és a nyelvünk is ugyanaz, néhány jelentéktelen tájnyelvi sajátosságtól eltekintve. Amikor a különbözőségről beszél, Kós Károly azt emeli ki, hogy képesek vagyunk az önálló politikai cselekvésre, és nyilván vele kell egyetértenem. Tolnai Lajos, ellenkezőleg, inkább rosszat mond ró-

lunk, mint jót, de ezt is érdemes megszívlelni, sőt, tulajdonképpen ő is szóba hozza azt, amire később Kós Károly is utal: hogy sokféle nemzet, sokféle befolyás, sokféle érdek között kellett eligazodnunk, és képesek is voltunk erre.

Az erdélyiséget nem kell letagadni, és nem is lehet. Inkább az a kérdés, hogy ezt a jövőben erősíti-e vagy gyengíti az úgynevezett nemzetpolitika. Vagyis a sokat emlegetett nemzetegyesítés gyorsítja-e vagy lassítja, netán megállítja a folyamatos elszívárgást. Ugyanis az Erdélyben való megmaradáshoz, tetszik, nem tetszik, elengedhetetlen a transzilvanizmusnak valamilyen formája. Ezt az ideológiát ugyancsak Kós Károlyék fogalmazták meg annak idején, és az irodalomban talán jobban, a politikában kevésbé érvényesült a két világháború között. Így vagy úgy, a transzilvanizmus lényege mindenképpen a a saját jövőkép és az önálló cselekvés. Meg ami a legfontosabb: hogy próbáljunk meg a saját fejünkkel gondolkozni. Az utóbbi években ez nem mindenkinek sikerül itt Erdélyben sem. Döbbsenten figyelem azt a Facebook-kommentárokból vagy akár magánbeszélgetésekben nálunk is lépten-nyomon felbőffenő vélekedést, hogy minket, magyarokat magunkra hagyott a Nyugat, magunkra hagyott az EU. A március 15-i ünnepi szónoklatokban még papok részéről is visszahallottam ezt az önsajnáló demagógiát, sőt, egyenesen a szabadságharcot eltipró Bécshez hasonlította valaki Brüsszelt, miközben elfelejtette szóba hozni, hogy tőlünk északra éppen orosz agresszió zajlik egy független állam ellen. Kétségbeesetten hallgatom mindezt, de azt is tudom, hogy a közvéleményt csak egy másfajta, hiteles jövőkép felmutatásával lehet megváltoztatni. Mert mi is van ma? Különös csapdába sétáltak bele a határon túli politikusok akkor, amikor hol hangosan, hol hallgatólagosan egyetértettek az elmúlt évek EU-ellenes magyarországi propagandájával. Nem mintha nem kellene bírálni, hogy Brüsszel mennyire nem érzékeli a nyelvi, kulturális, vallási, etnikai problémákat. Ez a botfűlés nyilván a legélesebb kritikát is megérdemli. Csakhogy az a kérdés, miképpen próbáljuk ezt megoldani. Ugyanis a brüsszeli közönyre válasz lehet az is, hogy *Ugocsa non coronat*, mivel nincs esély a szolidaritásra, és építjük a magunk nemzetállamát, mert mi egyedül is elboldogulunk. A kisebbségben élő magyarok sokat kaptak ugyan az EU-tagságtól, szabad mozgást, szabad kapcsolattartást, szabad munkavállalást, szabad tanulási lehetőséget, de kisebbségi jogokat nem igazán, azokat legfeljebb saját politikai szervezeteik vívták ki, néhol többet, máshol kevesebbet. Éppen ezért könnyű beleszedülni egy EU-ellenes retorikába, és könnyű elhinni, hogy Magyarországnak van ereje egymagában lerendezni például az erdélyi magyarok helyzetét. Ráadásul bizonyítékok is vannak erre, rövid távon nagyon is tetszetősek, például a kettős állampolgárság. Nem beszélve arról, hogy az elmúlt években jelentősen megnövekedett magyarországi költségvetési támogatás valóban sokat segített számos határon túli intézmény feljavításában vagy új intézmények létrehozatalában. Az más kérdés, hogy a mai támogatási rendszer, ha egyáltalán nevezhető rendszernek, ugyanakkor teljességgel átláthatatlan.

Könnyű hát, ismétlem, azt tekinteni az egyetlen üdvözítő megoldásnak, ami később a vesztünket okozhatja, vagyis az Európai Unió fellazulása és a magyar nemzetállam látszólagos megerősödése, miközben az erdélyi magyarság a

kettős állampolgársággal együtt különös politikai csólatást is kap ajándékba, mert szinte csak Budapestre figyel. Holott a magyarországi kulturális, művészeti vagy tudományos élethez minél szorosabban kell kötődünk valóban, ebből számos hasznunk származhat Romániában is, viszont a határon túli magyar közösségeknek nem lehet érdekük egy bezárkózó, az Európai Unió nyűgeitől szabadulni akaró Magyarország. Számunkra érdek és érték, ha szabadon mozoghatunk egy közös Európában, és egyenrangú polgárai lehetünk az EU-nak. Bárhogyan is végződik, az orosz–ukrán háború máris bebizonyította, hogy az EU-nak az eddiginél koherensebbnek, összetartóbbnak kell lennie, el egészen egy szövetségi berendezkedésig, bármennyire is irtóznak egyesek ettől az elképzeléstől. A magyarországiak és erdélyiek egy része ma nem így látja, de a megoldás nem az, hogy hátat fordítunk nekik, hanem meg kell változtatni a közvéleményt, akár fáradságos aprómunkával is. Vagyis fel kell mutatni az alternatívát: ha a nemzetállamok Európáját építjük, attól még magyarok – vagy még „magyarabbak” – leszünk, de amint mondtam, Erdély előbb-utóbb kiürül. Miért is? A nemzetállami bezárkózás a kisebbségi jogok korlátozásával járna Romániában is, az államhatárok egyúttal nyelvi, kulturális határokká válnának megint, ami oda vezetne, hogy rövid idő alatt elmennének Erdélyből a fiataljaink, aztán már nem csak ők. Ha a közös Európát erősítjük, esetleg meg tudunk kapaszkodni Erdélyben. Az EU-párti bal- vagy jobboldalnak pedig észre kellene vennie, hogy Európa-koncepciójukra a határon túli magyarok igazán vevők lehetnének, ha sikerül valami módon eloszlatni azt a drámai félreértést, ami ma a határon túli közvéleményt – és politikát – jellemzi. Ehhez viszont fel kell ocsúdni: lehetséges egy közös stratégia az erdélyiekkel, csak nem olyan könnyű eljutni addig. Sőt, attól függetlenül, hogy éppen mindenki belátja-e ezt Erdélyben, ez az egyetlen túlélési stratégia szerintem. Nem egyénként persze, hanem közösségként. Igaz, hogy akarata ellenére boldogítani senkit sem lehet, de vajon ültünk-e le, egyeztettünk-e elégszer, vitatkoztunk-euroatlani e arról, hogy mit is akarunk? Azzal kezdtem ezt a közeljövő félhomályában tapogatózó írást, hogy éppen jósolhatatlan a világ folyása, de hátha ez azt jelenti ismét, hogy alakítható is.